

психічними хронічними, невиліковними патологіями та іншими психічними відхиленнями (ми підтримуємо позицію тих вчених юристів і психіатрів, які погоджуються, що психічне захворювання (хвороба, патологія), здебільшого це хронічні (невиліковні), тяжкі захворювання, а психічне відхилення, аномалія, розлад, вада може бути й не хронічне, не тяжке, виліковне, або суттєве стабільне покращення психічного стану – В.А.) різноманітних за причинами виникнення, протікання, тяжкості стану, тривалості (часу), прогнозу і перспектив.

На жаль, не задумуючись, деякі вчені і особливо правознавці, а також правозастосовники, використовують всі вище зазначені терміни як тотожні, і в широкому (взагалі), і у вузькому розумінні, або на свій власний розсуд, і це не надає ясності, і однозначності, та відповідно ще більше ускладнює питання.

Література

1. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України. – 3-тє вид., переробл. та доповн. / За ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – К.: Атіка, 2003. – 1056 с. 2. Уголовный кодекс Грузии / Науч. ред. З.К. Бигвава. Вступ. стаття к.ю.н., доц. В.М. Михайлова. Обзор. стаття д.ю.н., проф. О. Гамкредидзе. Перевод с грузинского И. Мериджанашвили. – СПб.: Издательство «Юридический центр Пресс». – 2002. – 409 с. 3. Ленъ В.В. Осудність у кримінальному праві і законодавстві: Монограф. / Передм. д.ю.н., проф. Ю.М. Антоянна. – Д.: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ; Ліра ЛТД, 2008. – 180 с. 4. Романцова Г. Психіатрія – справа ювелірна // Голос України. – 1996. – 26 березня. – С. 3.

Я.Г. Аязогуб

(начальник відділу міжнародних зв'язків
Луганського державного університету
внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка,
кандидат юридичних наук, доцент)

ГЕНОЦИД ЗА КРИМІНАЛЬНИМ КОДЕКСОМ УКРАЇНИ: ПРОБЛЕМИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

Однією з новел чинного Кримінального кодексу України є норма про відповідальність за геноцид – діяння, яке отримало статус злочину за вітчизняним законодавством через імплементацію приписів міжнародного права, зокрема виписаних у Конвенції про запобігання злочинам геноциду та покарання за ньо-

го від 9 грудня 1948 року. Як і у випадку з іншими злочинами міжнародного характеру¹, розуміння геноциду, сформульоване у статті III Конвенції [10, с. 94 – 95], майже в незмінному вигляді було виписане законодавцем у ч. 1 ст. 442 КК України. Але чи є це правильним – велике питання. Під тим чи іншим кутами зору нами раніше наголошувалось на тому, що вітчизняне кримінальне право якимось не зовсім обачно з точки зору юридичної техніки ставиться до процедури імплементації норм міжнародного права в національне законодавство, ураховуючи, попри поширену в науці думку, букву закону замість його духу [3; 4, с. 86 – 88; 5, с. 10 – 11; 6, с. 68 – 70; 7, с. 102 – 104]. Утім, проблема, як убачається, залишається невирешеною.

Так, відповідно до чинної редакції ч. 1 ст. 442 КК України під геноцидом розуміється «діяння, умисно вчинене з метою повного або часткового знищення будь-якої національної, етнічної, расової чи релігійної групи шляхом позбавлення життя членів такої групи чи заподіяння їм тяжких тілесних ушкоджень, створення для групи життєвих умов, розрахованих на повне чи часткове її фізичне знищення, скорочення дітонародження чи заплобігання йому в такій групі або шляхом насильницької передачі дітей з однієї групи в іншу». З огляду на юридичну природу злочину, що розглядається, перелік ознак, які характеризують дане діяння, є зрозумілим. Утім, з точки зору юридичної техніки та логіки криміналізації геноциду деякі з таких ознак викликають сумнів. Особливо це стосується одного зі способів учинення злочину, передбаченого ст. 442 КК України, а саме «шляхом заподіяння потерпілим тяжких тілесних ушкоджень». Зважаючи на семантику слова знищення, видається незрозумілим використання такого способу під час опису діяння, адже тяжкі тілесні ушкодження становлять посягання на здоров'я людини й не передбачають настання смерті останньої. «Знищити, – пише В.І. Даль, – означає обернути на ніщо, на прах...» [9, с. 499]. «Ліквідувати, убити, припинити життя...», – зазначають автори Великого тлумачного словника сучасної української мови, детермінуючи поняття «знищити» [1, с. 379]. Але найбільш категоричною і конкретною з цього приводу є думка С.І. Ожегова та Н.Ю. Шведової, які вважають, що «знищити – це припинити існування будь-кого, винищити» [8, с. 864].

¹ Захоплення заручників (ст. 147 КК України), торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини (ст. 149 КК України), піратство (ст. 446 КК України) тощо.

Узагальнюючи підходи учених-філологів, доречно зробити висновок, що розглядуване поняття визначає хоча й різні дії, але такі, що завжди спрямовані на знищення будь-чого чи будь-кого.

Вочевидь, формулюючи зміст поняття «геноцид» держави-учасниці Конвенції припустились логічної помилки, включивши тяжкі тілесні ушкодження до змісту цього злочину, а український законодавець залишив це без уваги, імплементувавши спосіб, який детермінує діяння, що розглядається у національний кримінальний кодекс попри її помилки, наявність. Звісно, шляхом нанесення тяжких тілесних ушкоджень можна змусити людину (людей) до певних дій, спричинивши значну шкоду її (їх) здоров'ю, але в жодному разі це не буде знищенням у тому його розумінні, яке випливає з правил семантики, юридичної логіки та техніки.

Деякі дослідники можуть зауважити про те, що однією з ознак, яка детермінує тяжкі тілесні ушкодження за законодавством України є «переривання вагітності», а це певною мірою характеризуватиме перешкоджання народжуваності й, у кінцевому випадку, – знищення. Але не все так просто. Редакція ч. 1 ст. 442 передбачає як ознаку, зокрема «запобігання народжуваності», котрою повною мірою охоплюватимуться й випадки такого запобігання через переривання вагітності шляхом завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, адже об'єм поняття «запобігання народжуваності» є значно ширшим за об'єм поняття «переривання вагітності». Отже, у використанні для опису геноциду такого способу знищення, як завдання потерпілому тяжких тілесних ушкоджень, що призвели до переривання вагітності втрачається доцільність.

Можливо не кожне кримінальне законодавство країн-учасниць цієї Конвенції має відповідні вітчизняні правові інструменти, але це вже інше питання, і воно жодним чином не повинне впливати на розуміння ознак геноциду за українським кримінальним кодексом, яке має бути простим, зрозумілим і обґрунтованим, адже від цього залежатиме правильна кваліфікація. Як правильно зазначає М.Й. Коржанський: «Свою суспільну роль закон може виконувати лише у тому разі, коли він буде мати всі позитивні якості» [2, с. 64].

На завершення хотілося б сказати, що це насправді не єдина проблема юридичного випису геноциду в праві. Саме в праві, а не в кримінальному праві, адже така проблема стосується як міжнародного права, так і національного.

На нашу думку, не безальтернативно виглядає такий спосіб учинення геноциду, як насильницька передача дітей з однієї групи до іншої. Власне, проблема тут стосується не стільки питання відповідності чи невідповідності цієї ознаки логіці її використання задля опису геноциду, скільки полягає в тому, що за своїм об'ємом вона лише частково відтворює певні прояви геноциду. Зокрема, передача дорослих осіб із однієї групи до іншою задля примусової асиміляції певної народності, національності чи етнічного осередку – є фактично нічим іншим як геноцидом, адже ліквідується нація, народність чи етнос. Утім, такі дії не охоплюються юридичним складом ані статті III Конвенції, ані ст. 442 КК України, бо ознака «передача дітей з однієї групи до іншої», як підказує здоровий глузд, характеризує лише певну вікову групу потерпілих, а саме – до 18 років.

Вважаємо, що це проблема, яка заслуговує на вирішення, адже історії відомі випадки передачі дорослих людей з однієї групи до іншої, зокрема в 1944 р. минулого сторіччя, коли кримських татар примусово виселяли до Сибіру та на південь Узбекистану. Чи був це геноцид є питанням, але на майбутнє від подібних дій суспільство не застраховане. Утім, чинне право, на жаль, позбавлене можливості стати на заваді таким випадкам, оскільки не містить заборони їх учинення.

Література

1. Великий таумачний словник сучасної української мови / За ред. В.Т. Бусеа. – К.: Ірпінь, 2002. – 1440 с.
2. Коржанський М.Й. Проблеми кримінального права: Монографія. – Д.: Юрид. акад. Мін-ва внутр. справ, 2003. – 200 с.
3. Лизогуб Я.Г. Универсализация понятия «торговля людьми» в международном и национальном праве // Юридическая практика. – 2004. – № 49. – 7 декабря.
4. Лизогуб Я.Г. Проблеми застосування юридичної техніки в тексті законодавчої норми про відповідальність за торгівлю людьми // Збірка наукових праць міжнародної наукової конференції «Співробітництво держави та громадськості з питань протидії торгівлі людьми» (Євпаторія, 17 – 19 травня 2003 року). – К.-Х.: Вид-во НУВС, 2004. – С. 85 – 89.
5. Лизогуб Я.Г. Захоплення заручників (ст. 147 КК України): деякі проблеми вживання юридичної термінології // Адвокат. – 2007. – № 12. – С. 9 – 11.
6. Лизогуб Я.Г. Проблеми кримінальної відповідальності за торгівлю людьми або іншу незаконну угоду щодо людини (нова редакція ст. 149 чинного Кримінального кодексу України) // Вісник Академії прокуратури України. – 2007. – № 4. – С. 67 – 71.
7. Лизогуб Я.Г. Законодавство про кримінальну відповідальність (стаття 3 КК України): проблеми та

пропозиції // Вісник прокуратури України. – 2010. – № 4. – С. 101 – 104. 8. Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка: 72500 слов и 7500 фразеологических выражений / Российская Академия Наук. Институт русского языка; Российский фонд культуры. – М.: АЗЪ, 1993. – 960 с. 9. Толковый словарь «живаго» Великорусского языка / Под ред. В.И. Даля. – Второе издание, исправленное и значительно умноженное по рукописи автора. Том 4. Р-V. – М.-СПб.: Издание Книгопродавца-Типографа М.О. Вольфа, 1882. – 683 с. 10. України в міжнародно-правових відносинах. Боротьба із злочинністю та взаємна правова допомога. (книга перша). / Збірник документів (української і російською мовами). – К.: Юрінком, 1996. – 1184 с.

Н.В. Лісова

(завідуючий науковою частиною
Національної академії прокуратури України,
кандидат юридичних наук)

СКЛАД ДІЯННЯ ВЧИНЕНОГО В СТАНІ КРАЙНЬОЇ НЕОБХІДНОСТІ

Надання правової оцінки будь-якому діянню (бездіяльності) та визнання його правомірним або злочинним неможливе без аналізу його складу (внутрішньої структури). Склад злочину потрібно розглядати як сукупність закріплених у нормах законодавства про кримінальну відповідальність юридичних ознак (об'єктивних і суб'єктивних), які визначають суспільно небезпечне діяння як злочинне. Загальновідомо, що склад злочину структурно складається з чотирьох обов'язкових елементів: об'єкт, об'єктивна сторона, суб'єкт, суб'єктивна сторона. Для констатації наявності складу злочину необхідне встановлення усіх чотирьох його елементів. Відсутність хоча б одного з них виключає склад злочину в цілому, а тому і кримінальну відповідальність.

У свою чергу поняття діяння, що виключає злочинність (правомірне діяння), також слід розглядати як сукупність закріплених у нормах законодавства юридичних ознак, які визначають це діяння (бездіяльність) незлочинним, хоча за зовнішніми ознаками воно подібне злочину. Склад будь-якого правомірного діяння (необхідна оборона, крайня необхідність, діяння, пов'язане з ризиком та інш.) також повинен складатись з обов'язкових елементів. Відсутність хоча б одного з них повинна також виключати склад правомірного діяння та розглядатись